

INSON VA FUQAROLARINING HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA'MINLANISHINING HUQUQIY ASOSLARI

Jabborberganov Diyorbek Sobir o'g'li

Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridika fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inson huquq va erkinliklari haqida tushunchalar va O'zbekiston Respublikasining inson huquqlarini himoya qilishda boshqa davlatlar bilan hamkorligi haqida ma'lumot berib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *BMT, deklaratsiya, YUNESKO, inson huquqlari, davlat organlari, referendum.*

**“Insonning qadr-qimmat, asosiy huquq va erkinliklari daxlsiz,
ajralmasdir, ular har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi”**
(Sh.Mirziyoyev)

Inson huquqlari – bu insonning tug'ilishidan to vafot etguniga qadar butun umri davomida unga hamrohlik qiladigan huquq va erkinliklardir. Ushbu universal huquqlar millati, jinsi, irqi yoki etnik kelib chiqishi, rangi, dini, tili yoki boshqa huquqiy maqomidan qat'i nazar, hech qanday kamsitishlarsiz barcha uchun xosdir. Inson huquqlari yashash huquqi kabi eng asosiy huquqlardan tortib, munosib turmush tarzini ta'minlashga xizmat qiladigan ta'lim olish, mehnat qilish yoki ijtimoiy ta'minot olish kabi huquqlariga qadar barcha huquqlarni qamrab oladi.

Inson huquqlari munosib hayot kechirish va insoniy salohiyatimizni rivojlantirishga imkon berish uchun zarur bo'lgan barcha insoniy fazilatlar uchun muhimdir. Inson huquqlarini ta'minlash qo'rquv, ta'qib yoki kamsitishsiz jamiyatda yashash uchun katta ahamiyatga ega.

Endi tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, 1948-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ommaviy himoya qilinadigan asosiy inson huquqlarini belgilaydigan birinchi yuridik hujjat bo'ldi. Deklaratsiya va ikkita pakt — Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966) va Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966) bilan birgalikda Inson huquqlari bo'yicha xalqaro billni tashkil etadi.

O'zbekiston ham mustaqillika erishganidan so'ng BMTga a'zolik uchun intilgani bejiz emas. Bu samarador sa'y-harakat davlatimiz BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi a'zosiga yuklatiladigan majburiyatlarni astoydil bajarish va inson huquqlarini global miqyosda himoya qilishga qat'iy bel bog'laganidan dalolatdir.

Insonning huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'lishi O'zbekiston a'zo bo'lgan inson huquqlariga oid **80** dan ortiq xalqaro hujjatlarda belgilangan. Ular orasida umume'tirof etilgan inson huquqlari bo'yicha BMTning 7 ta

asosiy shartnomasi va ularga qo'shimcha protokollar, YUNESKO, Xalqaro mehnat tashkilotining xalqaro konvensiyalari, Xalqaro gumanitar huquq konvensiyalari, YEXHTning "Insoniylik mezonlari" hujjatlari, shuningdek, Islom hamkorlik tashkiloti, MDH kabi mintaqaviy tashkilotlarning hujjatlarini milliy qonunchilikni yanada takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston mustaqillikdan keyin asosiy qonunimiz – konstitutsiyamiz qabul qilindi. Konstitutsiyamizning muqaddimasida davlat va jamiyat taraqqiyotining huquqiy mafkurasi, xalqimiz Yangi O'zbekistonni bunyod etish yo'lida tayanadigan konstitutsiyaviy qadriyatlar va tamoyillar aniq belgilab berilgan. Zero, konstitutsiyamizda insonning asrlar davomida dunyoda shakllangan asosiy ma'naviy-axloqiy qadriyatlari va asosiy huquqlarini o'zida mujassam etgan holda, insonning oliy qadriyati – uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini ekani baralla e'lon qilingani juda muhim.

Konstitutsiyamizning ikkinchi bo'limi inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari belgilab o'tilgan. Konstitutsiyamizning 19-moddasiga asosan "O'zbekiston respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi.

Ushbu qoida bilan insonning asosiy, tabiiy va ajralmas huquqlarini ta'minlash davlat va jamiyatning eng asosiy vazifasi sifatida konstitutsiya darajasida mustahkamlandi. Mazkur huquqlarga yashash huquqi, erkinlikka bo'lgan huquq, shaxsiy va uy-joy daxlsizligi, mulk huquqi, sud himoyasiga bo'lgan huquq, so'z va e'tiqod erkinligi huquqi, erkin harakatlanish, yashash joyini tanlash, fuqarolikka ega bo'lish, mehnat qilish huquqi, bilim olish huquqi, tibbiy huquq va boshqa shu kabilar kiradi.

Shu nuqtayi-nazardan, yangilangan konstitutsiyamizning 26-moddasida **insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizdir**, degan insonparvar norma mustahkamlangan.

Inson sha'ni – bu insonning boshqa odamlar oldida o'z ahamiyatini anglashi yoki insonning ma'naviy obro'sidir.

Inson qadr-qimmatini – bu shaxsning o'zini o'zi hurmat qilishi, jamiyat a'zosi sifatida o'z mavqei va ahamiyatini anglashidir.

Davlat organlari, mansabdor shaxslar, ayniqsa, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari o'z faoliyatida har qanday holatda ham inson sha'ni, or-nomusi, va qadr-qimmatiga daxl qilmasligi, kamsitmasligi, aksincha ularga insoniy munosabatda bo'lishlari lozim.

Milliy qonunchilikda inson sha'ni va qadr-qimmatiga qarshi sodir etilgan huquqbuzarlik uchun ma'muriy va jinoiy javobgarlik belgilangan bo'lsa, fuqarolik qonunchiligida esa ularga yetkazilgan zararni qoplashga doir maxsus normalar nazarda tutilgan.

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

Shuningdek, jamoatchiligimiz va xalqimiz bilan keng muhokamalarda bildirilgan takliflar asosida ishlab chiqilgan va referendum orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi konstitutsiyada inson huquqlariga oid normalar soni 3,5 barobarga oshdi va inson huquqi va erkinliklariga oid bu normalar bosh qomusimizning qariyb 50 foizdan ortig'ini tashkil qildi.

Asosiy qonunimizga “Miranda qoidasi”, “Xabeas korpus” instituti kabi yangi himoya vositalari kiritildi. Bularning barchasi inson huquqlari sohasidagi islohotlarning izchilligini, ortga qaytmasligini ko'rsatadi. Ta'kidlash joiz, bugungi kunda demokratik yangilanishlar yo'lida ildam odimlayotgan O'zbekistonning eng ulug' maqsadi, eng avvalo, xalqimizni rozi qilish hamda inson qadrini ulug'lashga qaratilgan, desak adashmagan bo'lamiz.

2020-2024-yillarda inson huquqlari sohasidagi Jahon ta'lim dasturining to'rtinchi bosqichi amalga oshirilmoqda. Ushbu bosqich yoshlarni tenglik, inson huquqlariga amal qilish va kamsitmaslik ruhida tarbiyalash hamda inklyuziv, tinch va osoyishta jamiyatni yaratishga imkon beruvchi ta'lim berishga qaratilgandir.

Mamlakatimizda 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham inson va uning qadr-qimmati, huquqiy manfaatlari va erkinliklari bosh mezon qilib olingan hamda bugungi kunda olib borilayotgan islohotlarimizning asosiy hujjati bo'ldi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 22-iyun PF-6012-son farmoniga binoan “Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasi” tasdiqlanishi ham mamlakat hayotidagi muhim voqea bo'ldi. Mazkur hujjat bilan Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasi va uning “Yo'l xaritasi”, qolaversa, BMTning inson huquqlari bo'yicha ustav organlari hamda shartnomaviy qo'mitalari xabarnomalarini va qarorlarini ko'rib chiqish yuzasidan O'zbekiston Respublikasi davlat organlarining o'zaro hamkorlik qilish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Farmonga ko'ra, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarning normalari talablarini bajarish yuzasidan mas'ul davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining asosiy yo'nalishlari belgilab berilgan.

O'zbekistonda inson huquqlarini rag'batlantirish, himoya qilish va ularga rioya qilish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasi doirasida shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta'minlash borasida maqsadli choralar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida ta'limni takomillashtirish yuzasidan muhim qadamlar qo'yilmoqda.

Inson huquqlari madaniyatini shakllantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashi tomonidan 2019-yil 15-iyulda BMTning Inson huquqlari sohasida ta'lim va tarbiya to'g'risidagi deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirish bo'yicha Milliy harakatlar dasturi va uning ijrosi yuzasidan “yo'l xaritasi” qabul qilindi.

Davlat tashkilotlari xodimlarining huquqiy savodxonlik darajasini oshirish va baholash tartibi o'rnatildi. Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz huzurida davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari xodimlari uchun inson huquqlariga rioya etish va uni himoya qilish sohasida kadrlar malakasini oshirish bo'yicha o'quv kurslari tashkil qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi;
2. Sh.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" Toshkent 2021;
3. Saidov.A.X Inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquq. Darslik. – T.:Konsauditin fom-Nashr, 2006;
4. A.R.Mominov, M.A.Tillaboyev "Inson huquqlari" darslik ikkinchi nashr Toshkent "Adolat"2013;
5. F.Yusupova "Inson huquqlari" o'quv qo'llanma Toshkent 2024;
6. <https://parliament.gov.uz/articles/1617>
7. <http://nhrc.uz/oz/menu/chts-takoe-prava-cheloveka>
8. <https://lex.uz/uz/docs/-6378537>
9. <http://nhrc.uz/oz/news/m11982>
10. <https://meningkonstitutsiyam.uz/oz/site/faq?page=2&per-page=10>